

KAPELA SV. ROKA U GORNJEM GRADU U OSIJEKU

Pregledni rad

UDK 726.54.025(497.5 Osijek)

IRENA PAUK SILI

Hrvatski restauratorski zavod

Restauratorski odjel Osijek

Fakultetska 4

HR - 31000 Osijek

U članku se iznose rezultati nedavno provedenih konzervatorsko-restauratorskih istraživanja kapele sv. Roka u osječkom Gornjem gradu, koja su se sastojala iz fizičkog istraživanja građevine te analize dostupnih arhivalija i literature. Na temelju nalaza, u skladu s konzervatorskom praksom, donesen je prijedlog obnove. Istraživanje je na temelju narudžbe upravitelja RKT župe sv. Petra i Pavla vlač. gosp. Adama Bernatovića izveo Hrvatski restauratorski zavod, Restauratorski odjel Osijek.

Kapela sv. Roka sastoji se iz tri građevinske cjeline. Osnovni objekt kapele izgrađen je sredinom 18. st., u drugoj polovici 18. st. dograđeni su sakristija i zvonik, vjerojatno istovremeno, uz znatne preinake prvobitnog objekta. Kasnije su se promjene dešavale uglavnom u unutrašnjosti, a na većem dijelu pročelja u novije su vrijeme obijeni slojevi starih vapnenih žbuka i zamijenjeni novom produžnom.

Uz prezentaciju prve faze cjelovitog objekta za koju imamo dovoljno podataka, najjednostavniji i u konzervatorskoj praksi čest pristup obnovi, donosi se i alternativni prijedlog da se cjelokupna obnova podredi prezentaciji oslikanog pročelja iz najranije faze kapele.

IZ POVIJESTI KAPELE

Krajem 1739. g., tijekom epidemije kuge, stanovnici osječkog Gornjeg grada zatražili su dozvolu od Zemaljske uprave da u Dugoj ulici podignu zavjetnu kapelu sv. Roku, zaštitniku od kuge. Predložili su lokaciju u blizini bolničke barake¹. (MAŽURAN 1970.: 225) Ta je lokacija zbog manjka prostora bila odbijena na sjednici Zemaljske uprave 19. ožujka 1740. g.² (MAŽURAN 1970.: 225) Kapelica je izgrađena na novoj, prihvaćenoj lokaciji, "nešto niže" od prvotne, najvjerojatnije 1741. g. (OD TURSKOG DO SUVREMENOG OSIJEKA 1996.: 34)

Prema predaji lokalnog stanovništva i pretpostavka-ma nekih autora (FIRINGER 1936.: 20), za vrijeme Turaka postojala je kapelica koju su oni kasnije i uništili. No, te pretpostavke, međutim, nisu potvrđene; nisu provedena ni arheološka istraživanja kako bi se našli eventualni ostaci ranijih građevina. Suprotno

Sl. 1. Jugozapadno pročelje kapele sv. Roka

usmenoj predaji, u dostupnoj literaturi navode se sljedeći podaci: "Kapela sv. Roka u Strossmayerovoj ulici, kasnobarokna građevina, sagrađena je oko 1742. g. nakon velike kuge u gradu kao zavjetna." (SRŠAN 2000.: 45) Isti autor navodi da je crkva postojala i u doba Turaka: "Čini se da je crkva sv. Roka u Gornjem gradu isprva služila kao filijalna crkva, jer je ista postojala i pod Turcima (1684. g.). Kako je ta crkva ležala na periferiji Novog grada, a služba Božja se služila u grobljanskoj kapelici sv. Petra i Pavla, to se središte građanskog i crkvenog života prenijelo od 1700. g. na današnji Trg A. Starčevića." (SRŠAN 1996.: 50)

¹ "Samentliche Gemeinde des Obern Varosch thuet das gehorsambst Ansuchen, womit ihr erlaubet werden möchte, die Capellen des Heyligen Rochi ohnweith des Lazareths zu erbauen."

² "Denen Supplicanten mit diser Verbschaidung anwiderumben zu zustellen. Es könne ihren Petito von darumben nicht willfahret werden, weilten der hierzu aufgesehene Plaz all zu klein zu seyn befunden worden ist, sollen also einen anderen bequemen Orth aussehen, und darauf inherührte Capellen erbauen. Ex Caesarea Deputatione Slavonica. Essegg den 19-ten Marty 1740."

Potrebno je naglasiti da se na dvorišnom portalu, ispod reljefa Pieta, nalazi metalna pločica s godinom 1684. g., ali nije sigurno na što se ona odnosi; samo na reljef, koji je možda stariji od građevine i odnekud prenesen, ili je on ostatak ranijeg sakralnog objekta na tom mjestu.

Tekst glasi: SEIT 1684 VEREHRT.
1845 RENOVIRT WORD.+

što znači: Od 1684. čašćen (-a).
1845. obnovljen (-a).

Prema tvrdnjama povjesničara prostrano područje zapadno od utvrđenog grada i turske palanke bilo je močvarno, šumovito i nenaseljeno. Međutim, moguće je da su na tom nepristupačnom terenu zapadno od grada katolički stanovnici zaposjednutog Osijeka izgradili manju, možda drvenu, kapelicu od koje je preostao samo spomenuti reljef. Crkveni dokumenti o tome ne postoje³.

Dokumente o aktivnom crkvenom životu kapele imamo tek iz druge polovice 18. st. U Ljetopisu osječke misije ili Družbe Isusove započetom na kraju školske godine 1763/64., vođenog do 1771. g. (SRŠAN 1993.: 235) nailazimo na sljedeće podatke:

"16. VIII. 1764. Sv. Rok. U 7 sati su zidari i tesari imali pjevanu misu s trubama i bubnjevima. Poslije toga se pošlo u Donji grad do kapele sv. Roka na prošnje, a od 1765. g. ova se pobožnost prenijela i na kapelu u Gornjem gradu, pa se sad svake godine mijenjaju."⁴

"16. VIII. 1765. Služba za ceh zidara i tesara. Treba spomenuti da na blagdan Sv. Roka već više godina dva Podgrada imaju naizmjenične pobožnosti. Jedne godine su svi išli u Gornji, a druge u Donji grad. No, sad je već druga godina kako su se u tome razišli te jedni i drugi slave posebno; svaki za sebe. Od svega je ostao spor kome pripadaju oprosti na ovaj dan." (SRŠAN 1993.: 243)

"16. VIII. 1768. Sv. Rok. U 7 sati pjevana misa za ceh zidara i tesara, potom je p. Monsperger odveo hodočasnike u Donji grad, a p. Hochburg u Gornji grad u kapelu Sv. Roka, gdje su kod suca ručali." (SRŠAN 1993.: 253).

POLOŽAJ I OPIS

Kapela sv. Roka orijentirana je u smjeru jug - sjever. Izgrađena je na Solarskom trgu koji se proteže između Strossmayerove ulice i rijeke Drave; glavno pročelje kapele, odnosno dvorišna ograda s ulazom, nalazi se na sjevernoj strani Strossmayerove ulice. S južne strane ulice, nasuprot kapeli, pod pravim kutom počinje Rokova ulica i pruža se dalje prema jugu. Preteče današnje Strossmayerove ulice, Dugi i Dugački sokak, Duga i Dugačka ulica, varijacije su naziva za dugačku, danas najprometniju ulicu grada na potezu istok - zapad.

Solarski trg nosi svoj stari naziv, nastao po Kraljevskoj solari, solarskom uredu te velikim spremištima soli koji su bili smješteni sjeverno od kapele, pored Drave. Osim grada, Solara je pokrivala potrebe gotovo čitave Slavonije⁵. (ŽIVAKOVIĆ-KERŽE 1996.: 31)

Građevina se nalazi na katastarskoj čestici br. 4337 z. k. ul. br. 5344, kao slobodno stojeći objekt koji se svojom visinom uklapa u ambijent okolnih prizemnih stambenih objekata. Ni današnji, interpolirani objekti u neposrednoj blizini dravske obale ne narušavaju vizuru ovog dijela grada. Smještena je na blagoj uzvisini u odnosu na obalu, u razini Strossmayerove ulice, u središte ograđenog, kvadratnog dvorišta površine cca 540 m². Ograda je izvedena u kontinuiranom nizu koji se prekida na južnoj strani otvaranjem glavnog ulaznog portala koji visinom i oblikom dominira nad jednoličnom izmjenom stubova i metalne konstrukcije ostatka ograde. Portal se sastoji iz dva masivna stuba s ukrasnim kutnim konzolama koje nose polukružni profilirani završetak. U središnjem dijelu zidanog portala, neposredno ispod vijenca, nalazi se plitka polukružna niša u kojoj je reljefna gipsana Pieta. Ispod niše pribijena je metalna pločica s natpisom koji je analiziran u prethodnom poglavlju.

Istočno i zapadno od glavnog, na bočnim stranama ograde otvoren je po jedan dvokrilni ulaz jednostavnog izgleda i konstrukcije. Ti su ulazi vjerojatno bili u uporabi pri procesijskim slavljinama. Ograda je zidana od opeke, a sastoji se od masivnih parapetnih dijelova s naglašenim nagibom za odvodnju oborinske vode i od zidanih stubova koji završavaju plitkim vijencem i krunom u obliku četverolisne piramide.

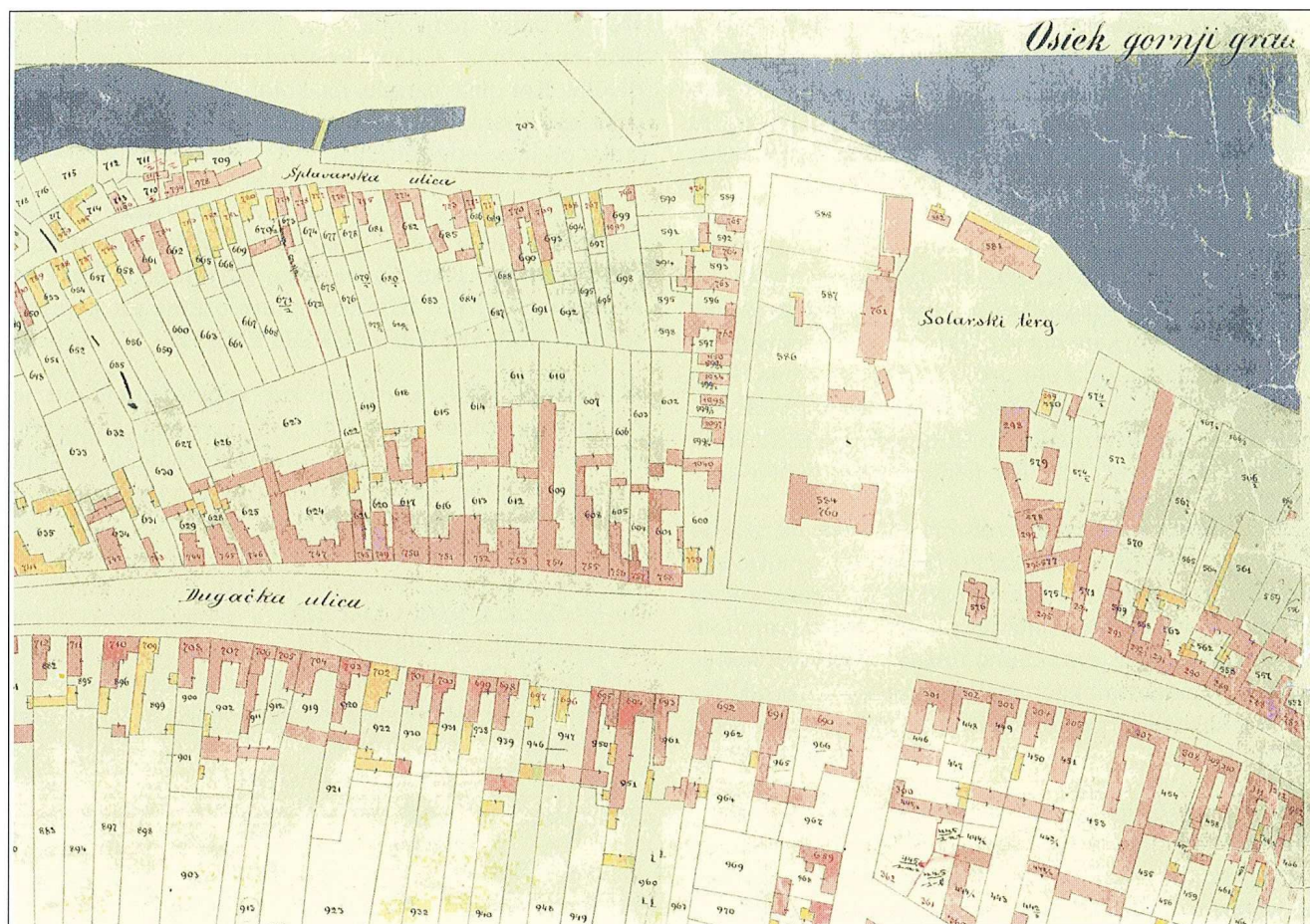
Zapadno od ulaza u kapelu postavljeno je lijevano željezno raspelo na kamenom postamentu u obliku krnje piramide. Postament sadrži uklesani natpis:

Gewidmet von
AUGUSTE WITWE VON REDLSTEIN
1885.

³ Spomenice i kanonske vizitacije župne crkve nisu dostupne, time ni bitni podaci o kapeli, nije poznat niti graditelj kapele.

⁴ Bilješka (55): "Sv. Rok je zaštitnik protiv kuge, a kako je kuga bila čest nemili gost, to se bespomoćan narod utjecao pod zaštitu ovog sveca. Zatim su mu 1739. g. Podigli Kapelu Sv. Roka u Gornjem gradu, na mjestu gdje se nalazila crkvice još u tursko vrijeme. Donjogradani su to učinili u razdoblju 1748-1754. g."

⁵ "Sol se iz Osijeka rijekom Dravom i Dunavom prevozila i u brojne gradove Austro-Ugarske Monarhije i Srednje Europe."

Sl. 2. Gruntovno katastarska mapa iz 1863. g.

U istočnom prednjem dijelu dvorišta nalazi se visoki kameni četverostrani postament na kojem se nalazio kip sv. Ivana Nepomuka. Nakon Domovinskog rata kip je radi restauriranja skinut s postolja. Baza postamenta zidana je opekom. Gornji je dio klesan iz pješčenjaka, a sastoji se od donje i gornje profilacije s bogatom vegetabilnom reljefnom dekoracijom i s grbom na južnoj plohi. U udubljenjima su sačuvani tragovi polikromije.

UNUTRAŠNOST KAPELE

Kapela sv. Roka je longitudinalna jednobrodna građevina. Brod kapele zaključen je nešto užim, poligonalnim svetištem koje je od broda povišeno za jednu stubu. Zvonik je dograđen ispred glavnog, južnog pročelja. Kvadratnog je tlocrta. U prizemlju je lučno rastvoren i ispod njega se ulazi u kapelu. Kapela je dugačka 13,50 m, a široka 6 m. Brod kapele podijeljen je na tri traveja koji su nadstvođeni češkim kapama. U svodnoj zoni traveji su odvojeni plitkim pojasnicama. Pojasnice se naslanjaju na odsječke greda koje nose plitko istaknuti pilastri jednostavne profilacije.

Grede se nalazi u visini prozorskih otvora te mu se na tim mjestima prekida kontinuitet. Svodovi broda i

Sl. 3. Brod i svetište kapele

svetišta iste su visine, a odijeljeni su svođenim slavlukom. Svetište se sastoji od jednog kratkog traveja i trostranog završetka. Travej je odijeljen parovima pilastara i pojasnicama. Pilastrici se također javljaju u svetištu tako da odvajaju travej od trostranog zaključka, dok grede kontinuiraju od slavluka preko cijelog svetišta.

Trostrani završetak apsida u svodnoj zoni zasječen je trima gusto postavljenim susvodnicama koje su pojačane pojasnicama. One se spajaju u tjemenu. Na mjestu zaglavnog kamena je plitki reljef s motivom lista. Brod je osvjetljen parom prozorskih otvora u svakom traveju koji su postavljeni u pravilnom ritmu visoko na zidu. Pravokutni vertikalni dvokrilni prozori izrađeni su od hrastovog drveta. Svetište nema rasvjetnih otvora.

Pod broda po sredini, gotovo od ulaza pa sve do dijela ispred svetišta, popločen je keramičkim pločicama s crnim uzorkom cvijeta i crvenom bordurom, ostala površina poda žutim kamenim pločama sa zatvorenom fugom, dok je ispod klupa opeka. Pod svetišta je popločen jednakim kamenim pločama kao brod. Na gazištu su vidljivi utori pričesne klupe. Ostaci novije pričesne klupe visine 67 cm od hrastovine na profiliranom postamentu od jelovine zadržani su na istočnoj i zapadnoj strani uz bočne zidove kapele.

Uz istočni zid apsida nalazi se zidani oltar bez ikakvih tragova retabla, a u sredini svetišta postavljen je drveni oltar prema puku, koji je sada u funkciji.

Kor kapele zauzima prostor prvog traveja od ulaza

sve do prvog para pilastara, a nose ga dva drvena tokarena stupa. Čitava konstrukcija izvedena je od drveta. Kor ima ogradu na kojoj je cijelom dužinom ugrađena parapetna daska. Do njega vode spiralne stubice od lijevanog željeza.

U kapelici su "u 18. st. sahranjeni neki ugledni Osječani. Među inima i gornjogradski administrator isusovac pater Ivan Forster, koji je umro od kuge te Mihajlo Alojzije Mačković, tridesetničar osječke solane." (ŽIVAKOVIĆ-KERŽE 1997.: 9)

Godine 1759. u istočni zid kapele ugrađena je nadgrobna ploča izrađena od crvenog šikloškog mramora. Ima križ u vrhu i reljefno izvedenu lubanju ispod koje je uklesan natpis na latinskom jeziku.

Sadrži pisani tekst:

HIC
IN PACE QVIESCIT PER
IL: ACGENER DNVS MI
CH: ALOY: MACZKOVICS
S}: C}: R} APOSTOL: MAT
FIS: SVP: CAAL SALIS ET TRI
M} OFFICY CONTRAAGENS
OBDOR: IN DNO DIE ZgA IANV
AR : 1759 }TATIS SVAE 65
ANNORUM
TU QVI HOC LEGISORA
PROED
ET ANIMAM EIUS COM
MENDA DEO

Sl. 4. Brod i kor kapele

Prijevod teksta⁶:

Ovdje
u miru počiva
presvijetli i preplemeniti gospodin
Mihajlo Alojzije Mačković
službenik komore za sol
svetog carskog, kraljevskog
i apostolskog veličanstva.
Zaspao je u Gospodinu
dana 29. siječnja 1759. u dobi od
65 godina.
Ti koji ovo čitaš,
moli za njega
i njegovu dušu
preporuči Bogu.

Iako je istraživanje usmjereno ponajviše na arhitekturu kapele, tražili smo podatke i o starom inventaru, ali oni su tako oskudni da nije moguća rekonstrukcija. Zatečeni inventar nosi kasnobarokna obilježja s elementima klasicizma. Radi se o drvenim kipovima na visoko postavljenim postamentima, oltarnoj pali⁷ s prikazom sv. Roka i sv. Trojstva s Bogorodicom, koja je privremeno uklonjena, kamenim škropionicama, lusterima, klecalima i dr.

Na zapadnoj se strani, uz svetište, nalazi sakristija. Presvođena je češkim svodom koji se uz zidove naslanja na pojasnice. Sakristija ima dva ulaza. Jedan vodi iz svetišta, a drugi iz dvorišta s južne strane, preko stubišta izrađenog od šikloškog kamena. Dvostruka dvorišna masivna vrata sakristije sastoje se od vanjskog krila od hrastovine jednostavne konstrukcije i unutrašnjeg, izrađenog kombinacijom hrastovih profiliranih elemenata, s ukladom u središnjem dijelu. U gornjoj trećini vratnice ugrađen je kvadratni prozorčić. Vrata imaju okov od kovanog željeza. Pod sakristije popločen je opekama postavljenom na pješčanoj podlozi.

Uz sjeverni se zid sakristije, na podestu, nalazi masivni barokni sakristijski ormar. "U sakristiji je ormar u kojemu je i sveta posuda za ostatke svetih čestica. Taj ormar je podijeljen na gornji i donji dio. U njegova gornja četiri dijela čuvaju se kaleži, a u donjih šest dijelova i ladica čuvaju se ostali sveti predmeti." (KANONSKA VIZITACIJA 1813.)

PROČELJA

U osi ulaznog pročelja uzdiže se masivan zvonik koji znatno nadvisuje kapelu. Zvonik je zaključen lukovicom.

Krov broda kapele, na dvije vode, nastavlja se u istoj visini na troslivno krovište svetišta. Krovišta su prekrivena biber crijepom. Bočna pročelja kapele podijeljena su dorskim pilastrima između kojih se u pravilnom ritmu izmjenjuju prozori. Vanjska i unutarnja podjela zidnih ploha pilastrima su identične, osim jednog izuzetka; unutar trostranog dijela apside nema pilastarske raščlambe, dok su s vanjske strane uglovi trostranog završetka pojačani pilastrima. U gornjoj zoni sjevernog zida trostranog apsidalnog završetka nalazi se eliptična uska profilacija⁸.

Zvonik, u prizemnom dijelu rastvoren na tri strane, preko triju stuba omogućava pristup ulaznim vratima. Na uglovima je pojačan pseudo dorskim pilastrima. Pilastri nose arhitrav pa su postavljeni nešto niže od pilastara na brodu. Polukružna niša s kipom sv. Roka svojim zaključkom potiskuje arhitrav lučnim zaobljenjem u zonu friza. Iznad parova pilastara u zoni friza nalaze se triglifi. Iznad profiliranog vijenca na tornju, nalazi se zona atike koja se nastavlja i na vidljivim odsječcima lijevo i desno od broda⁹. Sva tri zida atike probijena su ovalnim prozorima. Atika je zaključena vijencem.

Kat tornja iznad vijenca na uglovima je pojačan jonskim pilastrima. Pilastri nose grede koje na sva četiri pročelja tornja obuhvaća po jedan sat. Brojčanik kružnog oblika postavljen je u sredinu gređa, tako da presijeca i prema gore potiskuje zaključni vijenac. Ispod brojčanika¹⁰ nalaze se segmentno zaključeni pravokutni prozori¹¹.

Vrh zvonika, kao što je ranije spomenuto, zaključen je vitkom lukovicom. Prema krajnjem vrhu ona se širi u piramidalan završetak. S obzirom na visinu i masivnost tornja, lukovica je razmjerno uska. Izvedena je od drvene građe u obliku osmerokutne konstrukcije s limenom vanjskom oplatom.

U unutrašnjosti zvonika, u razini prve etaže stubišta, uočeni su dobro sačuvani elementi pročelja kapele u izvornom stanju.

Zvono s natpisom:

St. Agnes et. S.S. Virgines orate pro nobis
1897
Opus n° 2613

montirano je na drvenu konstrukciju. Mehanizam nije u funkciji.

⁶ Latinski tekst prevela je prof. Martina Jakšić.

⁷ Rad je nepoznatog majstora iz 18. stoljeća. Trenutno se nalazi u centralnom depou HRZ-a u Ludbregu.

⁸ Sondiranjem je utvrđeno da se radi o zazidanom okulusu.

⁹ Zapadno i istočno od zvonika, u zoni atike, te 1/3 gornjeg dijela zvonika nalazi se kulisni dio pročelja.

¹⁰ ...na sva četiri pročelja...

¹¹ To su dvokrilni prozorski otvori sa zaštitnim žaluzinama od hrastovine.

Sl. 5. Glavni portal

Autentični kameni portal, isklesan iz škriljevca, sastoji se od praga, barokno profiliranih dovratnika s bazama koji nose dvokrilna hrastova kasetirana vrata te nadvratnika. Iznad nadvratnika u luk uzdignuti višestruko profilirani vijenac zatvara polje s reljefno prikazanom ležećom figurom okovanog sveca, neuobičajenom ikonografskom inačicom sv. Roka.¹²

KRONOLOGIJA GRAĐEVINSKIH INTERVENCIJA

PRVA FAZA - IZVORNO STANJE

"Prva kapela (misli se od onih koje se u to vrijeme u župi vizitiraju), Sv. Roka, smještena je u središtu grada, posvećena u čast Sv. Roka, u dobrom je stanju, napravljena od dobrih materijala, izgrađena 1739. godine kao zavjetni dar."(KANONSKA VIZITACIJA 1818.)

U vizitaciji iz 1833. g. nalazi se slijedeći podatak:

"Kapela Sv. Roka je izgrađena, nadsvođena, duga 7, a široka 3 orgije¹³; podignuta 1739.-1740. godine kao zavjet župljana." Između 1739. i 1742. g. izgrađena je kapela sa svetištem i brodom istih dimenzija kao i danas. Imala je postojeći južni ulaz i po tri prozora s istočne i zapadne strane, a osim tih otvora, postojao je po jedan ovalni okulus na sjeveru, u svetištu, i na jugu, iznad ulaza.

Sl. 6. Sjeverni zid pročelja sa zazidanim okulusom

Sl. 7. Sjeverni zid pročelja s otvorenim okulusom

Na južnom su se zidu, simetrično u odnosu na ulaz, nalazila dva četverokutna prozora, otvorena niže i manjih dimenzija od onih na bočnim zidovima, s ravnim doprozornicima s vanjske strane i s nutarnjom nišom, nadsvođenom segmentnim lukom. Nema podataka o postojanju pjevališta. U svetištu su bočno bile dvije simetrične niše od razine poda, do visine vratiju, koje su, pretpostavlja se, služile za pohranu liturgijskog ruha i predmeta. Nije utvrđeno kakav je bio pod. Unutrašnji su zidovi bili obijeljeni vapnom.

¹² To su dvokrilni prozorski otvori sa zaštitnim žaluzinama od hrastovine.

¹³ 1 orgija = 6 stopa (1 stopa = 0,25-0,34 m)

Kapela je bila opremljena jednim drvenim oltarom, što znamo iz povijesnih podataka, ali ne znamo detalje o njegovom izgledu. "U Crkvi se nalaze relikvije Sv. Roka.....; (oltar) Ima drvenu prijenosnu katedru, obrtnički rad."(KANONSKA VIZITACIJA 1818.) Kao komparativni materijal za rekonstrukciju, korišten je oltar iz kapele sv. Roka u Donjem gradu.

Izgled pročelja se može rekonstruirati na temelju provedenih sondiranja i sačuvanih fragmenata u zvoniku.

Sl. 8. Oslík pročelja sačuvan u zvoniku

Pročelje je imalo bogatiju dekorativnu plastiku od današnje: polukapiteli pilastara imali su širu profilaciju, a gornji završetak sokla i baza pilastara također su bili profilirani, kao na priloženom nacrtu. Na nacrtu je također prikazan nalič pročelja: profilacije završnog vijenca bile su bijele, friz je bio ornamentalno oslikan crvenom i zelenom bojom, a profilacija u polukapitelima pilastara bijelo. Ispod profilacije bila je 4 cm široka bijela traka, s donje strane omeđena linijom ugremenom u žbuku. Pilastri su bili crveni. Nisu nađeni tragovi boje u zoni sokla, ali možemo biti sigurni da su baze pilastara također bile crvene. Oba su okulusa imala crvenu špaletu i crvenu borduru na pročelju, koja završava uskom profilacijom, također crvenom (sačuvanom na sjeveru). Oko četverokutnih prozora, ni na bočnim, ni na sada zazidanim južnim prozorima, nema ostataka izvorne žbuke pa tako ni naliča. Ostatak zidnog plašta bio je neobojen.

Kameni profilirani portal nije bio obojen, a drvena su vrata bila obojena zeleno, što možemo pretpostaviti i za stolariju prozora. Reljef, ukomponiran u portal iznad vratiju bio je polikromiran.

DRUGA FAZA - DOGRADNJE

Prema podacima iz vizitacija kapela sv. Roka 1818. g. ima sakristiju i zidani zvonik ispred glavnog pročelja,

no budući da nemamo starijih crkvenih dokumenata, ne znamo godinu njihove prigradnje.

"Sakristija je s lijeve strane Crkve, sa strane evanđelja, duga dvije orgije i isto toliko široka. Ima prozor sa željeznom rešetkom ...; ima čvrsta i sigurna vrata kao i dobar krov; općenito, sve je u dobrom stanju." Sjeverno od trijumfalnog luka na zapadnom zidu, probijena su vrata između svetišta i sakristije. Tada su zazidane i niše u svetištu.

Sakristija ima još jedan ulaz, na južnom pročelju, iz dvorišta. Drveni oltar se premješta u čelo svetišta; ukida se ophod.

Sakristija je iznutra oličena bijelo, a pod joj je popločen opekam. Kako je jednaka opeka nađena ispod klupa u brodu i ispod kasnije izgrađenog oltara u svetištu, vjerojatno je tom prigodom popločena i kapela.

"Zvonik, koji je postavljen nasuprot glavnog oltara, smješten je u sredinu kod podnožja crkve, izgrađen u visini od 11 orgija. Pokriven je limom,..., s tri prozora i drvenim rešetkama koje se upravo sada obnavljaju. Obijeljen je i nalazi se u dobrom stanju. Ima tri zvona; jedno od 3 centa, drugo od 2,30 centa, a treće od 1 centa."(KANONSKA VIZITACIJA 1818.)

U vizitaciji iz 1833. g. također se spominju zvona..."Kod Sv. Roka među zidovima zvonika pokrivenih krovom nalazi se tri zvona: jedno od 315 libri, u čast Sv. Martina; drugo od 233 libre, bez imena; treće od 115 libri, u čast Sv. Roka." Lučno rastvoreno prizemlje zvonika popločeno je jednakom opekam kao sakristija i kapela.

Podatak iz 1818. g. govori slijedeće: "Izvana i iznutra je nedavno obijeljena. Dugačka je 8 i pol, a široka 4 orgije; nadsvođena je; na podu popločena pečenom ciglom. Krov je dobar, pokriven crijepom žljebnjakom. Crkva ima 7 prozora; osigurana je željeznim rešetkama. S jedne i druge strane ima po 6 klupa od mekog drveta. Glavna i ujedno jedina vrata opskrbljena su dobrom bravom, čvrsta i sigurna." Prigradnjom zvonika morala su se zazidati dva prizemna prozora i okulus južnog pročelja; na bočnim zidovima kapele postoji šest prozora; znači da je sedmi još uvijek otvoreni okulus u svetištu. Sondiranjem žbuke na pročelju ustanovljeno je da su bočni prozori pomaknuti za oko pola metra prema gore u odnosu na njihov izvorni položaj. Novi su prozori obrubljeni žbukanim istacima s "baroknim ušima" na sva četiri ugla. Taj je podatak nađen na razglednici iz 1906. g.

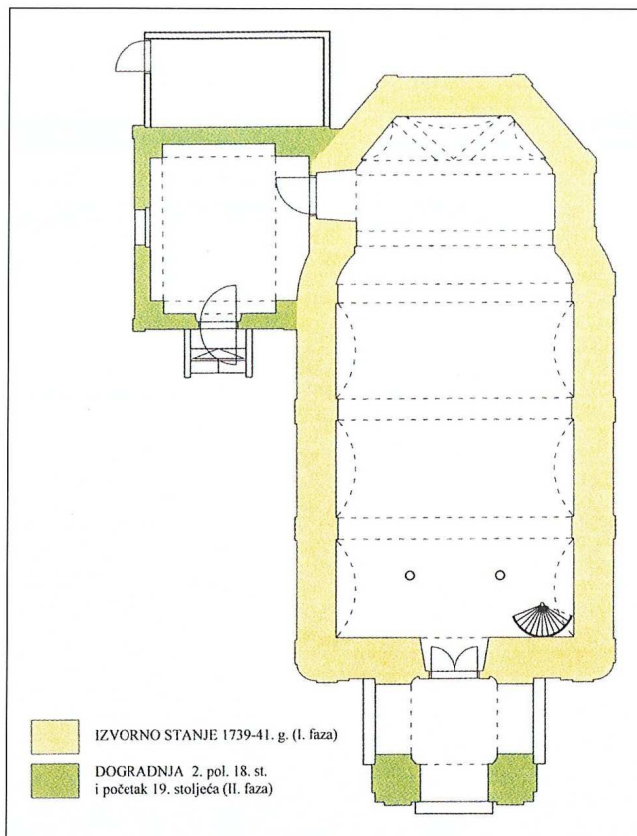
O opremljenosti kapele piše da ima dva oltara. "Imaju dva oltara, obrtnički rad, oba opremljena vlastitim moćima. Za te oltare, čija je obnova u tijeku, uskoro će se trebati pripremiti novac;..."(KANONSKA VIZITACIJA 1818.) "U Sv. Roku ima dva oltara: Sv. Roka i Blažene Djevice

Marije."(KANONSKA VIZITACIJA 1833.) Glavni oltar (sv. Roka, čija je pala sačuvana i privremeno pohranjena u centralnom depou umjetnina u Ludbregu) je još uvijek "pomičan", znači drven. Bočni se oltar očito nalazio ispred sjevernog prozora na istočnom zidu broda jer je ondje sondiranjem otkrivena niša u koju je vjerojatno bio smješten središnji kip retabla. Znamo da je niša nastala tek prigodom velikih građevinskih zahvata dogradnji prema tome što je svojim donjim dijelom, od cca 20% visine, naknadno izbijena, dok je ostatak udubljenja ukomponiran i pravilno ugrađen u nišu zazidanog dijela prvobitnog prozora i završava na kosoj klupčici novog, povišenog prozora.

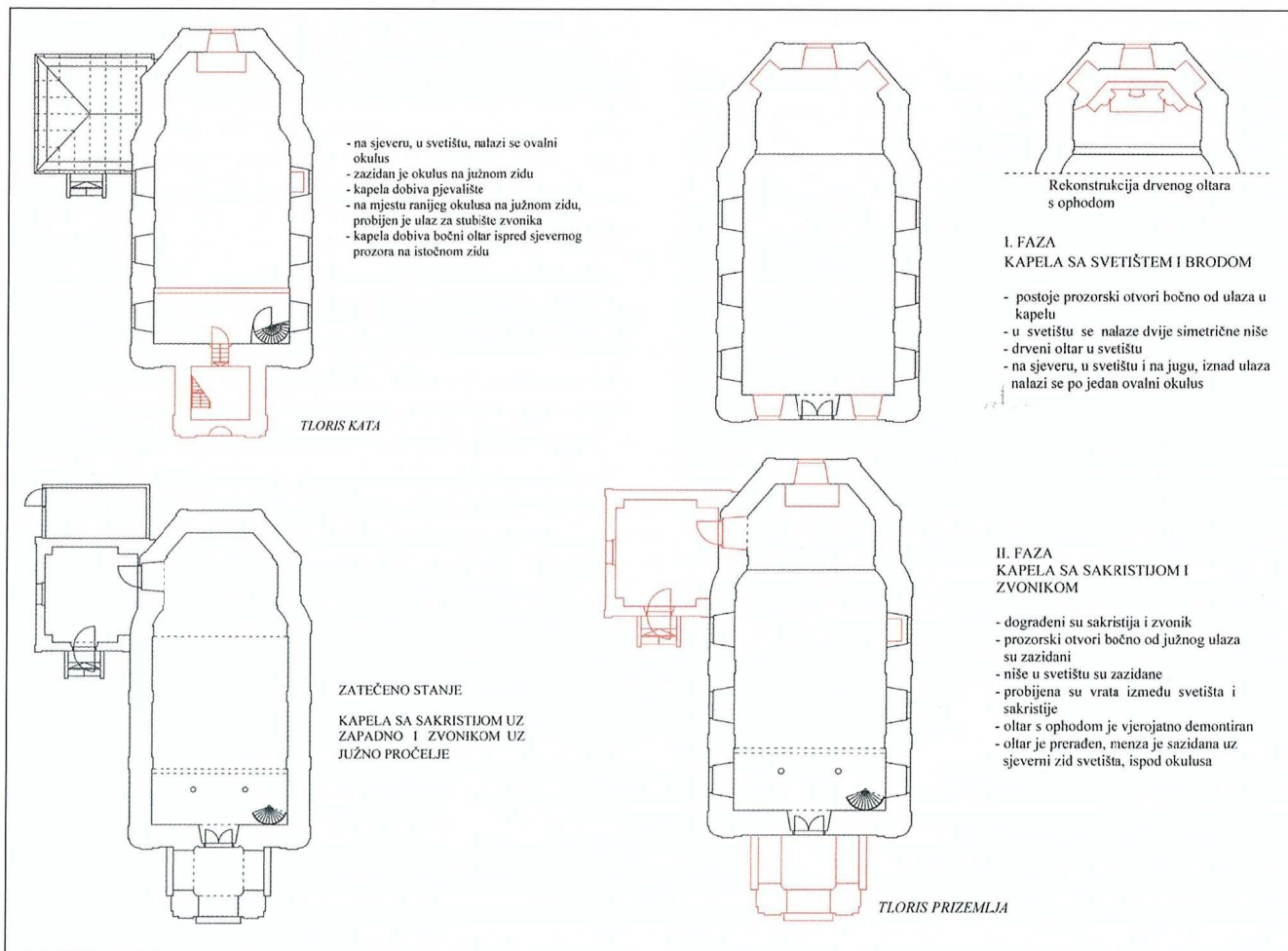
U toj je fazi kapela dobila i pjevalište postojećih dimenzija. Na mjestu ranijeg južnog okulusa napravljena su vrata s pjevališta u stubište zvonika. "Kor je drveni i na njemu su orgulje sa sedam mogućnosti promjena (vjerojatno sa 7 registara). Ima dvije manje klupe ili klupice."(KANONSKA VIZITACIJA 1818.)

KASNIJE INTERVENCIJE

U kasnije intervencije svrstane su promjene koje su se dogodile poslije 1818. g.:

Sl. 9. Građevinske faze kapele

Sl. 10. Kronologija gradnje kapele

- Zazidan je okulus u svetištu.
- Drveni glavni oltar zamijenjen je zidanim.
- Zidovi i svodovi sakristije su višebojno oličeni; to je treći sloj u brodu, a drugi u sakristiji. Sastoji se od raznovrsno mramoriziranih polja i raznobojnih obrubnih traka, prilagođenih arhitektonskoj plastici.
- Uklonjen je bočni oltar i zazidana recentna niša.
- Brod je popločen kombinacijom kamena i ornamentiranih keramičkih pločica, osim površina ispod klupa, gdje je ostala opeka. Svetište je popločeno kamenom, a stuba obložena drvom. Budući da su keramičke pločice jednake kao u župnoj crkvi sv. Petra i Pavla, možemo pretpostaviti da je kapela popločena oko 1900. g., kada je dovršena župna crkva.
- Pretpostavlja se da je u kapelu donesen dio inventara stare župne crkve. Sakristijskom je ormaru očito smanjena izvorna visina da bi stao pod svod sakristije, no nije nađena potvrda njegovog porijekla. Oblikom odgovara onom što ga vizitator opisuje 1818. g.

Za najnovije obnove znamo slijedeće:

- Godine 1968. izvedena je obnova zidova u unutrašnjosti - radikalni popravci produžnom žbukom i bojenje disperzivnim bojama u više pastelnih nijansi.
- Godine 1983. obijanje žbuke s pročelja kapele na svim površinama u zoni ispod završnog vijenca, žbukanje jakom produžnom žbukom i ličenje žutom Fasadeks bojom.

PRIJEDLOG OBNOVE

Svrha provedenih istraživanja bila je donošenje prijedloga obnove građevine. Rezultati istraživanja omogućuju dva pristupa.

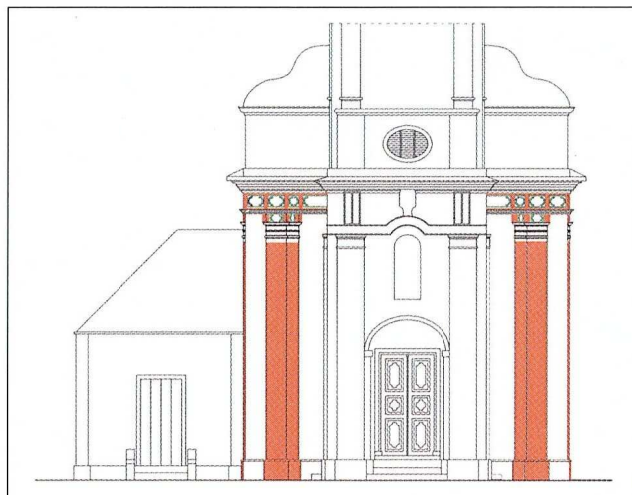
1. Presentacija najstarije faze cjelovitog objekta

Presentira se stanje opisano kao druga faza, tj. nakon dogradnje zvonika.

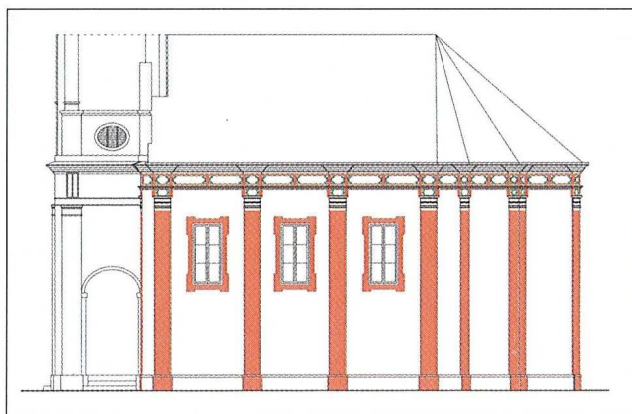
- Konzerviraju se svi ostaci izvornog oslika pročelja kapele, ali se ne presentiraju.
- Otvara se okulus na sjevernom zidu svetišta.
- Rekonstruira se okrnjena arhitektonska plastika na pročelju (kapiteli i baze pilastara i sokl).
- Sva pročelja se liče bijelo.

- Svi zidovi u unutrašnjosti kapele i sakristije liče se bijelo.
- Unutrašnje uređenje kapele se ne može rekonstruirati.

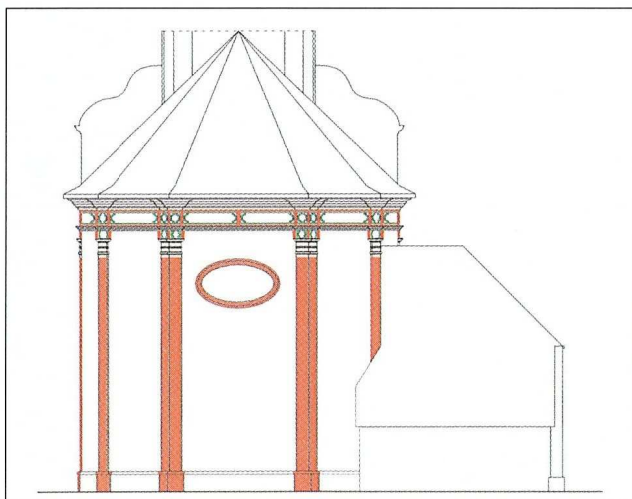
2. Presentacija oslikanog pročelja

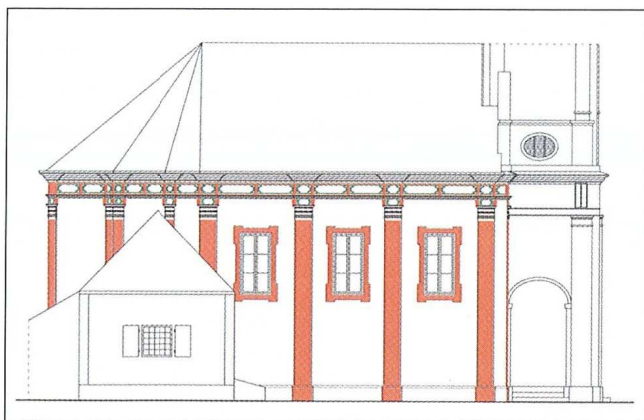
Sl. 11. Prijedlog presentacije: južno pročelje

Sl. 11. Prijedlog presentacije: istočno pročelje

Sl. 11. Prijedlog presentacije: sjeverno pročelje

Sl. 11. Prijedlog prezentacije: zapadno pročelje

Budući da u široj regiji ne postoji slično oslikano pročelje, a ovdje su nađeni bitni elementi za rekonstrukciju, svi su se konzultirani uvaženi konzervatori složili s prijedlogom da se ono obnovi, iako to u konzervatorskom smislu predstavlja izvjesni kompromis u odnosu na bilo koju od povijesnih faza, tj. otkad postoje prigradnje, pročelje nije bilo oslikano. Osim toga, ne znamo dimenzije prvobitnih bočnih prozorskih otvora, a ni izgled njihovih obruba.

- Rekonstruira se okrnjena arhitektonska plastika

na pročelju (kapiteli i baze pilastara i sokl).

- Svi ostaci izvornog oslika pročelja se konzerviraju, restauriraju i rekonstruiraju. (slikana je sva arhitektonska plastika).
- Otvara se okulus na sjevernom zidu svetišta i oprema ga se ustakljenim, križno podijeljenim ovalnim krilom.
- Bočni prozori se prezentiraju kakvi su bili u drugoj fazi, samo što se istaknuti žbukani obrubi boje crveno
- Zidni plašt kapele se prezentira ožbukano vapnenom žbukom bez naliča.
- Pročelja sakristije i zvonika se liče bijelo.
- Vrata i prozorska stolarija se liče zeleno.
- Unutrašnjost kapele i sakristije se liče bijelo.
- Ruši se recentni zidani oltar i postavlja mobilni "prema puku".
- Restaurirana oltarna pala postavlja se ispod okulusa.

LITERATURA I IZVORI

- FIRINGER, K., 1936., Vjerska organizacija u Osijeku // Zbornik arheološkog kluba "Mursa" Osijek, Osijek
- Kanonska vizitacija župe Osijek Gornji grad 1813. godine. Biskupijski arhiv u Đakovu (preveo s latinskog mr. sc. Dražen Kušen)
- Kanonska vizitacija župe Osijek Gornji grad 1818. godine. Biskupijski arhiv u Đakovu (preveo s latinskog mr. sc. Dražen Kušen)
- Kanonska vizitacija župe Osijek Gornji grad 1830. godine. Biskupijski arhiv u Đakovu (preveo s latinskog mr. sc. Dražen Kušen)
- Kanonska vizitacija župe Osijek Gornji grad 1833. godine. Biskupijski arhiv u Đakovu (preveo s latinskog mr. sc. Dražen Kušen)
- Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva., 1979. god, Zagreb
- MAŽURAN, I., 1970., Rješenja Zemaljske uprave za Slavoniju 1738-1742. // Građa za historiju Osijeka i Slavonije. Osijek : Historijski Arhiv u Osijeku
- MAŽURAN, I., 1994., Srednjovjekovni i turski Osijek, Osijek
- Od turskog do suvremenog Osijeka. Osijek, 1996.
- Osijek Katolička crkva jučer i danas. Đakovo : Biskupski ordinarijat, 1987.
- SRŠAN, S., 1993., Osječki ljetopisi 1686.-1945. Osijek : Povijesni arhiv u Osijeku
- SRŠAN, S., 1996., Povijest Osijeka. Osijek : Povijesni arhiv u Osijeku
- SRŠAN, S., 2000., Kulturno-povijesni vodič. Osijek : Državni arhiv u Osijeku
- ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Z., 1996., Urbanizacija i promet grada Osijeka na prijelazu stoljeća (1868.-1918.). Osijek
- ŽIVAKOVIĆ-KERŽE, Z., 1997., Svaštice iz starog Osijeka. Osijek

THE CHAPEL OF ST. ROK IN THE UPPER TOWN OF OSIJEK

SUMMARY

The chapter chapel of St. Rok was built as votive of the Upper Town citizens of Osijek in about 1741. Its construction and structure characterize stylistic Baroque features. The most valuable preserved find in the chapel is sited on the northern wall within an added belfry. These are elements of painted façade that are

not known in wider region. As the construction history data are very scarce or just partially available from canon visitation, the whole work has been based on a conservation-restoration research of the nave, sacristy and façade. On the basis of the finds, a proposition for restoration was brought to light.